

Azadlıq və istiqlaliyyət fədaisi

Dövlət başçısının Sərəncamı ilə
Fətəli xan Xoyskinin 150 illik yubileyi qeyd olunacaq

Görkəmli dövlət və siyasi xadim, Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin banilərindən biri və ilk baş naziri Fətəli xan Xoyskinin 150 illiyi tamam olur. "Fətəli xan Xoyskinin 150 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidenti Sərəncam imzalayıb. Azərbaycanın görkəmli siyasi və dövlət xadimi Fətəli xan Xoyskinin 150 illik yubileyinin keçirilməsini təmin etmək məqsədilə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyi və Azərbaycan Respublikasının Elm və Təhsil Nazirliyi ilə birlikdə Fətəli xan Xoyskinin 150 illik yubileyinə həsr olunmuş tədbirlər planı hazırlanıb həyata keçirəcəkdir.

XX əsrin əvvəllərindən milli-mədəni intibahını yaşayan Azərbaycan xalqının azadlığı və istiqlaliyyəti naminə hərəkatda üzərine götürdüyü çətin vəzifəni şərflə yerine yetirmiş fədakar ziyanlılar nəslinin parlaq nümayəndələrindən olan Fətəli xan Xoyski geniş dünyagörüşlü, casarətli, vətənpərvər şəxsiyyət kimi tarixdə iz salmışdır. Azərbaycanın müstəqilliyi uğrunda mübarizənin ön cərgələrində mövqə tutmuş, tarixi İstiqlal Bəyannaməsini imzalayanlardan biri olmuşdur. Fətəli xan Xoyskinin rəhbərlik etdiyi hökumət kabinetləri Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin ilk addımlarını atdığı vaxtdan etibarən demokratik dövlət idarəciliyinin təşkili istiqamətində ardıcıl tədbirlər həyata keçirmiş, iqtisadiyyat, mədəniyyət, təhsil, səhiyyə və hərbi quruculuq sahələrində mühüm nailiyyətlər qazanmış, Azərbaycanın müstəqilliyinin xarici dövlətlər tərəfindən tanınması və diplomatik münasibətlərinin yaradılması işinə layiqli töhfələr vermişdir.

Böyük siyasi xadim Fətəli xan Xoyski 1875-ci il noyabrın 25-də Şəki şəhərində anadan olmuşdur. O, 1892-ci ilde Yelizavetpol (Gəncə) klassik gimnaziyasını bitirdikdən sonra Moskva Universitetinin hüquq fakültəsinə daxil olmuş, 1897-ci ildə buranı birinci dərəcəli diplomla bitirmiştir. F.Xoyski 1897-1907-ci illərdə Yelizavetpol, Kuitaisi, Yekatirinodar dairə məhkəmələrində müxtəlif vəzifələrdə çalışmışdır. Yekaterinodar daire məhkəməsində prokuror müavini təyin edilmişsi Xoyskinin ictimai-siyasi fəaliyyətində yeni mərhələ olmuşdur.

MÜSTƏQİLLİK ÜGRUNDA APARILAN HƏRƏKATIN LİDERLƏRİNĐƏN BİRİ

F.Xoyski ikinci Dövlət dumasının bir qrup deputati ilə birlikdə Müsəlman fraksiyalarının üzvü idi, köçürülmə siyasetinin eleyhinə çıxış edirdi, Konstitusiyalı Demokratiya Partiyasının üzvü idi. 1917 Fevral inqilabından sonra 1-ci Qafqaz müsəlmanları qurultayının

iştirakçısı idi; may ayında Moskvada keçirilən 1-ci Ümumrusiya müsəlman qurultayında Ümumrusiya müsəlman Şurasının İcraiyyə Komitəsinin üzvü oldu. Bitərəfə "Müsavat" partiyasının 1-ci qurultayında iştirak etmişdir, Azərbaycana Rusiyanın tərkibində muxtarriyyət verilməsi haqqında müsavatçılara tələbini dəstəkləyirdi. Bakı şəhər Dumasına (oktyabr 1917 - aprel 1918) rəhbərlik etmişdir.

1917-ci il Fevral inqilabından və Oktyabr çevrilişindən sonra F.Xoyskinin fəaliyyətində yeni bir mərhələ başlamışdır. O, siyasi və ictimai mübarizəyə daha fəal surətdə qoşulmuş, qısa müddət ərzində Azərbaycan xalqının azadlığı və müstəqilliyi uğrunda aparılan hərəkatın liderlərindən birinə çevrilmişdir. Fətəli xan Xoyski martın 29-da Bakıda yaranmış Milli Müsəlman Şurasının Müvəqqəti İcraiyyə Komitəsinin üzvü seçilmiş, bu təşkilatın gərgin fəaliyyəti neticəsində həmin ilin aprelində Bakıda çağırılan Qafqaz müsəlmanlarının qurultayında iştirak etmişdir. O, 1917-ci ilin dekabrında yaranan Zaqafqaziya Seyminin üzvü və 1918-ci il aprelində müstəqil elan edilən Zaqafqaziya Federativ Respublikası hökumətinin Ədliyyə naziri olmuşdur.

İSTİQLAL BƏYANNAMƏSİNDE İMZASI OLAN SİYASİ XADİM

Zaqafqaziya seymi buraxıldıqdan sonra, 1918-ci il mayın 27-də artıq keçmiş Zaqafqaziya seyminin müsəlman fraksiyası üzvləri yaranmış siyasi vəzifəsi müzakirə etmək üçün fəvqələdə iclasını çağırırlar. Yığıncaq Cənubi Qafqazın şərqi ərazilərin idarə olunmasını öz üzərinə götürmək qərarına geldi, və özlərini Zaqafqaziya müsəlmanlarının Müvəqqəti Milli şurası adlandırdılar. Milli şuranın yanında 9 nəfərdən ibarət icraçı orqan yaradıldı, onun vəzifəsi respublika həyatının müxtəlif sahələri üzrə planların həyata keçirilməsi idi. F. Xoyski İcraiyyə orqanının sədri seçildi.

Ertəsi gün Milli şuranın ilk iclası keçirildi: Seymin buraxılması, Gürcüstanın müstəqilliyini elan etməsi və Azərbaycanın vəzifəsi onun gündəliyində əsas bəndi idi. Şuranın bəzi üzvləri

Azərbaycanın müstəqilliyinin elan edilməsinin tərəfdarı idilər, Fətəli-xan Xoyski, öz növbəsində, yerlərdə bəzi məsələlərin aydınlaşdırılmasına qədər tamhüquqlu hökumətin yaradılması ilə kifayətlənmək və Azərbaycanın müstəqilliyini elan etmədən digər ölkələrlə danışqlara başlamaq təklifini vermişdi. Neticədə iki nəfər bitərəf qalmaqla 24 səsle (o cümlədən F.Xoyski) Şura Azərbaycanı dərhal müstəqil demokratik respublika elan edilməsi barədə qərar qəbul etdi. Fətəli-xan Xoyski Müvəqqəti hökumətin tərkibini açıqladı və orada daxili işlər naziri vəzifələrini tutdu.

"BÖYLƏ BİR GÜNÜ DƏRK ETMƏK ÜÇÜN QEYRİ MİLLƏTLƏR ON İLLƏR İLƏ ÇALIŞMIŞLAR"

Fətəli xan Xoyski Azərbaycan Cümhuriyyətinin ilk Hökumət başçısı kimi Azərbaycan istiqlalının elanı barədə dünya dövlətlərinə ünvanlanan radioteleqramı imzalamış, 5-ci Hökumət kabinetinin xarici işlər naziri olarkən isə istiqlalın Paris Sülh Konfransı tərəfində tanınması haqqında Parlamentdə məlumat vermişdi. Parlamentin bu məsələyə həsr olunmuş tətənəli iclasındaki (1920-ci il, 14 yanvar) çıxışında Fətəli xan Xoyski demişdi: "...Bu xəber bizdən ötrü böyük bayramdır. Bu yalnız bizim üçün deyil, ümumi türk milleti və ümumi türk aləmi üçün böyük bir bayramdır. Böylə bir günü dərk etmək üçün qeyri millətlər on iller ilə çəlmişlər. Biz isə onu az müddətde, bir il yarımda içərisində qazandıq. Böylə az miiddətde istiqlaliyyətini alan bir millətin onu möhkəm saxlayacağına əminəm. Bugünkü bayram münasibətə sizi hökumət tərəfindən təbrik edirəm. Özümüz artıq dərəcədə xoşbəxt hesab edirəm ki, istiqlaliyyətimizi elan edən zaman hökumət başında men idim. Və indi də təsdiqini sizə mən elan edirəm".

Fətəli xan Xoyski Nazirler Şurasının sədri N. Yusifbəylinin təşkil etdiyi beşinci hökumət kabinetində Xarici İşlər naziri olmuşdur. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin beynəlxalq aləmdə və xarici dövlətlər tərəfindən tanınmasında Fətəli xan Xoyskinin əsaslı xidmətləri olmuşdur. 1920-ci il aprelin ortalarında 11-ci Qırmızı ordu Şimali Qafqazda Denikin qüvvələrini məğlub edərək; Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin şimal sərhədlərinə yaxınlaşdı. Aprelin 15-də Xoyski Hökumət adından sovet Rusiyası hökumətinə nota göndərərə də, nota cavabsız qaldı və aprelin 27-də XI Qırmızı ordu beynəlxalq hüquq normalarını pozaraq, Azərbaycan sərhədlərini keçdi və Bakıya doğru hückum eməliyyatına başladı. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin varlığını son qoyuldu. Aprel işğalından (1920) sonra Tiflis mühacirət etməyə məcbur olan Fətəli xan Xoyski iyunun 19-da orada "Daşnakşutyun"un muzdalu erməni terrorçusu tərəfindən qətlə yetirildi və həmvətəni M.F.Axundzadənin yanında dəfn edilmişdir.